

ความหมายทางการเมืองและความล้มเหลวของ การสื่อความในงานสถาปัตยกรรมคณะราษฎร Political Meaning of the People's Party Architecture and Its Failure

โดม ไกรปกรณ์^I และ ธนสิทธิ์ ขุนทองพันธ์^{II}

Dome Kraipakorn^I and Thanasit Khuntongphan^{II}

^Iภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

^IDepartment of History, Faculty of Social Sciences, Srinakharinwirot University

^{II}นักวิชาการอิสระ

^{II}Independent scholar

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาสถาปัตยกรรมคณะราษฎรที่สร้างขึ้นในช่วง พ.ศ. 2475-2490 โดยอาศัยกรอบแนวคิดทางสังคมศาสตร์และสถาปัตยกรรมที่ว่า สถาปัตยกรรมเป็นเครื่องมือหรือสื่อที่ใช้ในการถ่ายทอดแนวคิดหรืออุดมการณ์ทางการเมืองของผู้สร้างไปสู่คนทั่วไป

ผลการศึกษาพบว่า หลังจากการปฏิวัติ 2475 คณะราษฎรสร้างสถาปัตยกรรมรูปแบบใหม่เพื่อแสดงออกถึงแนวคิด “ความเป็นไทย” ของคณะราษฎร และลดทอนคุณค่าของแนวคิดว่าด้วย “ความเป็นไทย” ที่ปรากฏในสถาปัตยกรรมสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ อย่างไรก็ตามการปะทะแข่งขันกันจบลงด้วยความพ่ายแพ้ของสถาปัตยกรรมคณะราษฎร เนื่องจากปัญญาชนฝ่ายอนุรักษนิยมสามารถสร้างวาทกรรมที่ลดทอนคุณค่าของสถาปัตยกรรมคณะราษฎรขึ้นมากดทับแนวคิด “ความเป็นไทย” ในสถาปัตยกรรมคณะราษฎรให้เลือนหายไป

คำสำคัญ : ความเป็นไทย, สถาปัตยกรรมไทย, คณะราษฎร

อาคารภาพยนตร์เสียง
ศรีกรุง

ที่มา : ชาตรี ประทีตนนท-
การ, การเมืองและสังคมใน
ศิลปสถาปัตยกรรม : สยาม
สมัย ไทยประยุกต์ ชาตินิยม
(กรุงเทพฯ : มติชน, 2547),
298.

Abstracts

This article aims to study Khana Ratsadon's (People's Party) architecture during B.E. 2475-2490 (1932-1947) based on social scientific and architectural conception of employing architecture as a tool or medium to convey a notion or political ideology of the creator to the people. The study indicated that after the Siamese Revolution of 1932, Khana Ratsadon had created new styles of architecture to introduce their concept of "Thainess" and to diminish the "Thainess" concept presented in architecture during the absolute monarchy period. However, this conflict ended with the defeat of Khana Ratsadon's architecture. The conservative intellectuals could create discourse, that diminished the value of Khana Ratsadon's architecture, to suppress and dissolve the "Thainess" concept in Khana Ratsadon's architecture.

Keywords : Thainess, Thai Architecture, People's Party

บทนำ

“รูปทรงจั่วสามเหลี่ยม” เป็นรูปทรงที่มีพลังมากที่สุดในการ
นิยามความเป็นไทยในเชิงสถาปัตยกรรม

ชาตรี ประกิตนันทการ

ในแวดวงวิชาการไทยปัจจุบันมีการนำเสนอแนวคิดเชิงวิพากษ์เกี่ยวกับ “ความเป็นไทย” ที่ท้าทายความรู้ความเข้าใจกระแสหลักอย่างถอนรากถอนโคน เช่น งานของสายชล สัตยานุรักษ์ และงานของเกษียร เตชะพีระ ที่เสนอว่า “ความเป็นไทย” เป็นสิ่งประดิษฐ์ทางการเมืองวัฒนธรรม (cultural political construct) ที่ถูกสร้างขึ้นอย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อใช้สร้างเอกลักษณ์ของคนไทยหรือชาติไทย¹ จากจุดนี้ประเด็นที่ผู้เขียนเห็นว่ามีค่าสำคัญคือ การนิยาม “ความเป็นไทย” และถ่ายทอดนิยามให้คนทั่วไปรับรู้และเข้าใจต้องทำโดยอาศัยสื่อหรือตัวกลางบางอย่าง ซึ่งสื่อหรือตัวกลางที่ผู้เขียนสนใจได้แก่ สถาปัตยกรรม ดังเห็นได้จาก คำกล่าวของชาตรี ประกิตนันทการ ที่ได้ยกมาข้างต้น รวมถึงมุมมองทางสถาปัตยกรรมที่ว่า ตัวสถาปัตยกรรมถูกออกแบบและสร้างขึ้นจากจินตภาพและความต้องการของผู้สร้างหรือผู้ออกแบบที่ถูกแปรออกมาเป็น “ภาษาภาพ” (แบบ รูปร่าง รูปทรง พื้นที่ ของอาคาร) ตลอดจน “ภาษาพูด ภาษาเขียน” ที่ใช้ในการกล่าวถึงสถาปัตยกรรมนั้น ๆ²

บทความนี้พยายามทำความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิด “ความเป็นไทย/ชาติไทย” ในสถาปัตยกรรมที่สร้างขึ้นตามนโยบายของคณะราษฎรในช่วง พ.ศ. 2475-2490 ซึ่งชาตรี ประกิตนันทการ เรียกว่า “สถาปัตยกรรมคณะราษฎร” และชี้ว่าสถาปัตยกรรมในยุคนี้ทำหน้าที่เป็นสัญลักษณ์ทางการเมืองในเชิงอุดมการณ์ของคณะราษฎรที่ต้องการเสนออุดมการณ์การเมืองของพวกเขา และรื้อถอนอุดมการณ์แบบอนุรักษนิยมและกษัตริย์นิยม³ โดยบทความนี้เป็นการต่อยอดและขยายความข้อเสนอของชาตรี ประกิตนันทการ เท่าที่ผู้เขียนพอจะทำได้ เนื้อหาของบทความจะแบ่งออกเป็น 3 ส่วนใหญ่ ๆ ดังนี้

1. แนวคิด “ความเป็นไทย” ในสถาปัตยกรรมสมัย

สมบูรณาญาสิทธิราชย์ (พ.ศ. 2411-2475)

การนิยาม “ความเป็นไทย” เกิดขึ้นครั้งแรกในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์เพื่อตอบสนองต่อบริบททางการเมืองและสังคมที่สำคัญอย่างมากในยุคนั้น ได้แก่ การรวมศูนย์อำนาจการปกครองที่พระมหากษัตริย์ โดยสิ่งสำคัญในการนี้คือการสร้างอุดมการณ์และโลกทัศน์สำหรับรองรับระบอบการเมืองที่สร้างขึ้นใหม่ ดังนั้นปัญญาชนคนสำคัญ ๆ ของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์จึงสร้างและปลูกฝัง

สำนึก “ชาติไทย” “เมืองไทย” “ความเป็นไทย” ที่อธิบายว่า สังคมไทยเป็นสังคมที่มีความเจริญรุ่งเรืองภายใต้การนำของพระมหากษัตริย์ให้แก่ราษฎร⁴ โดยแนวคิดของชนชั้นนำสมัยนี้มีจุดที่แตกต่างกับบางประเด็นดังพบว่า รัชกาลที่ 5 ไม่ทรงสร้างแนวคิด “ชาติไทย” ที่ชัดเจนเท่าไรนัก เพียงแต่ทรงเริ่มเน้นแนวคิด “เมืองไทยนี้ดี” ภายใต้การนำของพระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นศูนย์กลางหรือหัวใจของรัฐ ตลอดจนทรงริเริ่มสร้างอัตลักษณ์ของข้าราชการให้เป็นกลุ่มคนที่มีเกียรติยศและสถานภาพสูงกว่าคนทั่วไป เนื่องจากเป็นกลไกสำคัญของระบบราชการที่พระมหากษัตริย์ทรงใช้ในการบริหารประเทศให้ราษฎรเป็นสุข

ในขณะที่รัชกาลที่ 6 ทรงสร้างแนวคิด “ความเป็นไทย” ที่ศิวิไลซ์ ภายใต้การนำของพระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นประมุขของชาติ ควบคู่ไปกับการที่พลเมืองของประเทศมีความจงรักภักดีต่อชาติ (พระมหากษัตริย์) และประพฤติปฏิบัติตนตามทำนองคลองธรรมที่ดีของไทยซึ่งมีมาตั้งแต่โบราณ ส่วนสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงนิยาม “เมืองไทย” ในลักษณะสังคมที่ประกอบด้วยผู้คนหลาย “ชั้น” ลดหลั่นกันตามลำดับ โดยที่คนแต่ละชั้นมีหน้าที่ที่พึงกระทำและอยู่ภายใต้การนำของพระมหากษัตริย์⁵

คงต้องกล่าวด้วยว่าสถานภาพอันสูงส่งของพระมหากษัตริย์ (รวมทั้งพระบรมวงศานุวงศ์) ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาจากการกล่าวอ้างถึงการมี “ชาติกำเนิด” ในวงศ์ของพระมหากษัตริย์ การมีฐานะทางเศรษฐกิจที่มั่งคั่ง การบริโภคสินค้าราคาแพง⁶ รวมทั้งการพยายามสร้างอัตลักษณ์ของตนในฐานะผู้มี “ความศิวิไลซ์” ต่างจากราษฎรทั่วไป และเป็นผู้นำพาสยามสู่ความเจริญก้าวหน้าแบบตะวันตก⁷ โดยการสร้างอัตลักษณ์ของพระมหากษัตริย์และชนชั้นนำซึ่งเชื่อมโยงไปถึงมนทัศน์ “ความเป็นไทย” จะถูกผลิตและถ่ายทอดให้ราษฎรผ่านกลไกทางวัฒนธรรม เช่น การแสดงโขนละครที่ปรับให้ทันสมัย เพิ่มเทคนิคการแสดงบนเวทีตามแบบอย่างของยุโรป หรือการสร้างสถาปัตยกรรมแบบผสมผสานระหว่างสถาปัตยกรรมแบบจารีตของสยามเข้ากับแบบตะวันตก เช่น วัดเบญจมบพิตร โรงเรียนมหาดเล็กหลวง (ต่อมาเป็นโรงเรียนวชิราวุธ)⁸ พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท พระอุโบสถวัดนิเวศธรรมประวัติ⁹ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสถาปัตยกรรมนั้นเป็นที่น่าสังเกตว่าสถาปัตยกรรม เช่น พระราชนิเวศน์ พระตำหนัก อาคารทางศาสนา ฯลฯ ที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4-รัชกาลที่ 6 แม้จะอิงกับแบบแผนค่านิยมแบบวิทยาศาสตร์และมาตรฐานสมัยใหม่แบบตะวันตก ต่างจากพระราชนิเวศน์หรืออาคารทางศาสนาในสมัยก่อนหน้าที่สร้างขึ้นโดยอิงกับกรอบความคิดเรื่องไตรภูมิ แต่อีกด้านหนึ่งนั้นในยุคสมัยของการปฏิรูปประเทศให้ทันสมัยแบบตะวันตกนี้ สถาปัตยกรรมจำนวนหนึ่งก็นิยมใช้รูปแบบแผนผังและรูปแบบทางสถาปัตยกรรมสมัยยุโรปและสมัยอยุธยา เช่น วัดราชประดิษฐ์ (สร้างในสมัยรัชกาลที่ 4)¹⁰ หรือสถาปัตยกรรมในวัดเบญจมบพิตร ส่วนที่สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงออกแบบ เช่น พระอุโบสถ (สร้างในสมัยรัชกาลที่ 5) ซึ่งมี

รูปแบบเป็นอาคารทรงไทยรูป “จัตุรมุข” ประดับด้วยช่อฟ้า ใบระกา และหางหงส์ ตามแบบอย่างสถาปัตยกรรมแบบประเพณีนิยม¹¹ ตลอดจนการสร้างพระเมรุพระศพของเจ้านายโดยยึดรูปแบบสถาปัตยกรรมตามความเชื่อทางพุทธศาสนา ดังเห็นได้จากการสร้างพระเมรุพระศพของพระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้านางคันทิชาภักดี เมื่อ พ.ศ. 2420 ซึ่งรัชกาลที่ 5 ทรงมีพระบรมราชโองการให้ “ปลูกพระเมรุยอดมณฑป มีคฤदानุตรทิศแลทักษิณทิศ ปลูกในวัดมหาธาตุ พระเมรุนั้นตั้งบนเขามอ”¹²

การสร้างสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกหรือแบบลูกผสมระหว่างสยามกับตะวันตกในสมัยรัชกาลที่ 5 นี้กล่าวได้ว่ามีนัยทางสังคม-การเมืองแฝงอยู่ด้วย ดังที่ชาติรี ประกิตนทการ ได้วิเคราะห์ว่า สถาปัตยกรรมรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกหรือลูกผสมระหว่างสยามกับตะวันตกที่สร้างในสมัยรัชกาลที่ 5 ทำหน้าที่เป็นฉากหรือเวทีที่ใช้แสดงออกถึงความคิดวิไลซ์ของประเทศสยามแก่สายตาชาวโลก โดยสถาปัตยกรรมเหล่านี้ส่วนหนึ่งไม่ได้ถูกใช้งานหรืออยู่อาศัยจริงแต่ถูกสร้างขึ้นเพื่ออวดฝรั่งเท่านั้น¹³ ขณะที่การสร้างสถาปัตยกรรมแบบประเพณีนิยมหรือสถาปัตยกรรมที่มีรูปแบบใหญ่โตองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมที่ละเอียดซับซ้อน เป็นการสร้างขึ้นเพื่อแสดงถึงสถานะที่สูงเด่นของชนชั้นสูง หรือพูดด้วยศัพท์แสงทางวิชาการก็คือสถาปัตยกรรมแบบประเพณีนิยมเป็นเครื่องหมายที่แสดงถึง “ฐานานุศักดิ์” ของชนชั้นสูง¹⁴ (หากมองอีกด้านหนึ่งยังกล่าวได้ว่าสถาปัตยกรรมแบบประเพณีนิยมยังเป็นสิ่งแสดงถึงคติความเชื่อทางศาสนาส่วนที่เกี่ยวกับสถานะของพระมหากษัตริย์และเจ้านายให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรม ดังพิจารณาได้จากกรณีการสร้างพระเมรุพระบรมศพและพระศพ ซึ่งรูปแบบของพระเมรุสื่อถึงเขาพระสุเมรุ ศูนย์กลางของจักรวาลตามคติความเชื่อทางพุทธศาสนา)¹⁵

นอกจากนี้ยังพบว่าในสมัยรัชกาลที่ 6 ได้มีการสร้างสถาปัตยกรรม “ไทยประยุกต์” ที่นำเอารูปแบบสถาปัตยกรรมแบบจารีตของไทยไปสวมทับบนตึกอาคารที่มีการใช้สอยสมัยใหม่แบบตะวันตก เพื่อใช้เป็นฉากหรือเวทีที่แสดงถึงความคิดวิไลซ์ของสยามให้ชาวต่างชาติเกิดความรู้สึกว่าชาติไทยไม่ใช่ชาติที่ป่าเถื่อน ควบคู่ไปกับการยืนยันว่ารูปแบบศิลปะแบบจารีตของสยามมีเอกลักษณ์ของตนเอง และมีความคิดวิไลซ์ทัดเทียมกับรูปแบบของตะวันตก ซึ่งการสร้างสถาปัตยกรรมแบบไทยประยุกต์ถือเป็นภาพสะท้อนแนวความคิดชาตินิยมในสมัยรัชกาลที่ 6¹⁶

ที่น่าสังเกตคือนับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 6 จนถึงสมัยรัชกาลที่ 7 การสร้างพระราชวังและวังซึ่งถือเป็นสถาปัตยกรรมที่แสดงถึงสถานภาพอันสูงเด่นของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ลดน้อยลงมากเมื่อเทียบกับในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยในสมัยรัชกาลที่ 6 ส่วนใหญ่มีแต่การปรับปรุงและสร้างวังส่วนพระองค์ซึ่งเปรียบเสมือนการสร้าง “บ้าน” ของสามัญชน ส่วนในสมัยรัชกาลที่ 7 ไม่มีการสร้างพระราชวังและวังในกรุงเทพฯ มีเพียงการสร้างที่

ประทับของพระมหากษัตริย์และเจ้านายในพื้นที่ต่างจังหวัด ซึ่งที่ประทับถือเป็น “บ้านส่วนตัว” ของพระมหากษัตริย์และเจ้านาย เพียงแต่เรียกว่า “วัง” ตามพระราชพิธีและพระอิสริยยศเท่านั้น¹⁷ และด้วยเศรษฐกิจของประเทศที่อยู่ในสภาวะตกต่ำ อาคารราชการในสมัยรัชกาลที่ 7 จึงถูกสร้างขึ้นบนเงื่อนไขความจำเป็น 2 ประการคือ ประหยัดงบประมาณและสร้างเสร็จในเวลาที่รวดเร็ว ทำให้อาคารราชการที่สร้างในสมัยนี้ไม่ได้ถูกตกแต่งให้วิจิตรบรรจงอย่างอาคารราชการในสมัยก่อนหน้า¹⁸ นอกจากนี้ยังพบว่าเจ้านายและชนชั้นสูงนิยมสร้างสถาปัตยกรรมประเภทอาคารพักอาศัยแบบโรแมนติก ประเภทวิลล่า หรืออาคารของเกษตรกรในชนบทของยุโรป โดยมีลักษณะเด่นคือมีหอคอยเป็นองค์ประกอบสำคัญของบ้าน รวมทั้งเริ่มนิยมก่อสร้างอาคารโดยใช้ฐานรากคอนกรีตที่แข็งแรงและใช้คอนกรีตเสริมเหล็กในการสร้าง บางส่วนของอาคาร¹⁹ ซึ่งการสร้างอาคารรูปแบบวิลล่าของยุโรปอาจตีความได้ว่าชนชั้นสูงในสมัยรัชกาลที่ 7 ยังคงสืบสานแนวทางการแสดงออกถึงแนวคิด “ความเป็นไทย” ที่ชี้ว่าชนชั้นสูงมีความศิวิไลซ์ต่างจากประชาชนทั่วไป ในขณะที่รูปแบบการก่อสร้างอาคารด้วยคอนกรีตจะถูกคณะราษฎรนำไปใช้ในการสร้างสถาปัตยกรรมที่มีนัยท้าทายสถาปัตยกรรมสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ดังจะได้กล่าวต่อไป

2. แนวคิด “ความเป็นไทย” ในสถาปัตยกรรมคณะราษฎร (พ.ศ. 2475-2490)

นักวิชาการหลายท่านชี้ให้เห็นว่าในช่วงต้นทศวรรษ 2470 ได้มีการเสนอแนวคิดความเป็นไทยในแง่ใหม่คือ ราษฎร (ชนชาติ) ไทยเป็นแกนหลักของชาติ²⁰ หลังจากคณะราษฎรทำการปฏิวัติเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2475 แนวคิดความเป็นไทยที่ถือว่าราษฎร (ชนชาติ) ไทยเป็นแกนหลักของชาติจึงได้รับการผลักดันจากคณะราษฎร ซึ่งสมาชิกส่วนใหญ่มีแนวคิดลัทธิชาตินิยมที่มองว่าประชาชนทั้งหมดเป็นเจ้าของประเทศร่วมกัน และมีส่วนได้ส่วนเสียกับการบริหารงานของรัฐบาล ประเทศสยามไม่ใช่ของพระมหากษัตริย์เพียงผู้เดียว และการบริหารประเทศของรัฐบาลสมัยรัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 7 ส่งผลให้ประเทศประสบภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ จำเป็นต้องเปลี่ยนการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย และจำกัดอำนาจของพระมหากษัตริย์ให้อยู่ภายใต้กฎหมาย²¹

ด้วยเหตุนี้แกนนำคนสำคัญของคณะราษฎรจึงพยายามที่จะนิยาม “ชาติไทย” ในความหมายใหม่ ดังเห็นได้จากคำแถลงการณ์ของคณะราษฎร ซึ่งเขียนโดยนายปรีดี พนมยงค์ ในแถลงการณ์นี้ปรีดีได้ใช้คำว่า “ชาติ” ในลักษณะของผู้ที่มีความรักชาติบ้านเมืองอย่างแรงกล้า (patriotism) และมีความคิดแบบลัทธิรัฐธรรมนูญ (constitutionalism) โดยเน้นเรื่องความ

หลากหลายเผ่าพันธุ์หลายชนชาติของคนไทย และความเป็นอิสระทางการปกครองทั้งในอดีตและปัจจุบันของราษฎรในเขตภาคใต้ ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และประชาชนที่นับถือศาสนาอิสลาม อย่างไรก็ตามแนวคิดของปรีดีโน้มไปในทางที่เน้นสถาบันการเมือง เช่น ประเทศ ระบอบรัฐธรรมนูญ ฯลฯ มากกว่าเรื่อง “ชาติ” หรือ “เชื้อชาติ”²²

นอกจากนี้ยังเห็นได้จากแนวคิดของจอมพล ป. พิบูลสงคราม (และหลวงวิจิตรวาทการ) ในช่วงแรกที่ท่านดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี (พ.ศ. 2481-2487) ซึ่งรัฐบาลดำเนินนโยบายชาตินิยมโดยมีหลวงวิจิตรวาทการเป็นผู้ช่วยคนสำคัญ สารของนโยบายชาตินิยมในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม เน้นอุดมการณ์เชื้อชาตินิยม (racism) ยกย่องความยิ่งใหญ่ของชนชาติไทยและเบียดขับคนเชื้อชาติจีนในไทยให้เป็น “คนอื่น” (the other) ที่ไม่ใช่ไทย เป็นชาติศัตรูของไทย²³ ควบคู่ไปกับการส่งเสริม “ลัทธิผู้นำ” ที่เน้นความสำคัญของ “ท่านผู้นำ” (จอมพล ป. พิบูลสงคราม) ในฐานะผู้นำพาประเทศชาติไปสู่ความเจริญก้าวหน้า²⁴ โดยการดำเนินการปลูกฝังแนวคิด “ชาติไทย” ให้แก่ราษฎรของรัฐบาลจะผ่านกลไกทางวัฒนธรรมหลายอย่าง เช่น บทละครอิงประวัติศาสตร์ การประกวดเนื้อร้องเพลงชาติไทย ฯลฯ²⁵

ในส่วนของสถาปัตยกรรมพบว่า สถาปัตยกรรมที่สร้างขึ้นในช่วง พ.ศ. 2475-2490 จำนวนไม่น้อยถูกสร้างขึ้นโดยมีนัยถึงแนวคิด “ความเป็นไทย/ชาติไทย” ของคณะราษฎร ดังที่ชาตรี ประกิตนันทการ ได้กล่าวถึงสถาปัตยกรรมจำนวนหนึ่งที่สร้างขึ้นในช่วงเวลานี้ว่า “งานสถาปัตยกรรมคณะราษฎร” ซึ่งสามารถแบ่งรูปแบบของงานออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ²⁶

2.1 รูปแบบสถาปัตยกรรมแบบทันสมัย ที่มีลักษณะร่วมกันอย่างกว้าง ๆ คือ รูปแบบสถาปัตยกรรมภายนอกจะเรียบง่าย รูปทรงเส้นสายของอาคารจะเป็นเส้นตรงแบบกล่องสี่เหลี่ยม ไม่นิยมประดับตกแต่งด้วยลวดลายใด ๆ หรือถ้ามีก็จะแสดงออกด้วยการออกแบบรูปทรงที่เล่นกับเส้นแนวตั้งหรือเส้นแนวนอน หลังคานิยมออกแบบเป็นหลังคม “ทรงตัด” (หลังคาแบนแบบมิดาดฟ้า) หรือไม่ก็ก่อเป็นแผงคอนกรีตขึ้นไปยังส่วนหลังคา ในกรณีที่ไม่ได้ทำหลังคาทรงตัดเพื่อหลอกตาคนดูให้มองเป็นหลังคาทรงตัด เช่น ที่ทำการไปรษณีย์โทรเลขบางรัก ตึกแถวริมถนนราชดำเนินกลาง อาคารที่ทำการกระทรวงยุติธรรม

2.2 รูปแบบสถาปัตยกรรมไทยเครื่องคอนกรีต ที่มีลักษณะสืบทอดระเบียบวิธีการออกแบบสถาปัตยกรรมไทยแบบจารีตในอดีต แต่ตัดทอนรายละเอียดลวดลายทางสถาปัตยกรรมแบบจารีตให้เหลือเพียงเค้าโครงของเส้นกรอบนอก ลวดลายที่เหลือเป็นเพียงเส้นทางเรขาคณิตที่เรียบง่าย รูปแบบองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมถูกปรับให้เป็นเส้นที่ตรงแข็งต่างจาก

ตึกเรียนคณะสถาปัตยกรรม-
ศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย
ที่มา : ชาตรี ประกิตนท-
การ, *การเมืองและสังคมใน
ศิลปสถาปัตยกรรม : สยาม
สมัย ไทยประยุกต์* ชาตินิยม
(กรุงเทพฯ : มติชน, 2547),
320.

รูปทรงองค์ประกอบของสถาปัตยกรรมแบบจารีตที่มีความอ่อนช้อยพลิ้วไหว และเปลี่ยนวัสดุที่ก่อสร้างอาคารจากไม้เป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก ตัวอย่าง อาคารไทยเครื่องคอนกรีตที่คณะราษฎรสร้างขึ้น เช่น เจดีย์วัดพระศรีมหาธาตุ กำแพงพระบรมมหาราชวัง เจดีย์ยุทธหัตถีที่ดอนเจดีย์

สถาปัตยกรรมคณะราษฎรทั้ง 2 รูปแบบนี้ถูกออกแบบและสร้างขึ้น โดยมีนัยที่สะท้อนถึงอุดมการณ์เรื่อง “ความเสมอภาค” ของคนในสังคมไทย ตามแนวคิดของคณะราษฎร จึงมีลักษณะรูปแบบสถาปัตยกรรมที่เรียบง่าย ไร้ลวดลายประดับตกแต่งใด ๆ เพื่อสื่อถึงการยกเลิกระบบฐานานุศักดิ์ในงาน สถาปัตยกรรมไทย ไม่มีการแบ่งแยกรูปแบบอาคารระหว่างเจ้า โพร ชนชั้น ปกครอง สามัญชน อาคารทุกหลังที่สร้างขึ้นแก่บุคคลฐานะต่าง ๆ มีรูปแบบ ที่เหมือนกันคือ เรียบง่ายเป็นแบบหีบขนมปัง ไม่มีลวดลายประดับใด ๆ หรือ หากมีลวดลายก็ได้มุ่งเน้นเรื่องฐานานุศักดิ์แต่อย่างใด เป็นเพียงการประดับ เพื่อความสวยงามของอาคาร²⁷

อาจกล่าวได้ว่างานสถาปัตยกรรมคณะราษฎรทั้ง 2 รูปแบบคือ “ภาษาภาพ” ที่คณะราษฎรใช้ในการแสดงถึงแนวคิด “ความเป็นไทย” ในลักษณะที่ทำหาย “ภาษาภาพของความเป็นไทย” ในสถาปัตยกรรมสมัย สมบูรณาญาสิทธิราชย์ โดยตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมชัดเจนอีกตัวอย่างหนึ่งที่จะยกมากล่าวถึง ได้แก่ กรณีการสร้างเมรุเผาศพทหารฝ่ายรัฐบาลคณะราษฎร ที่เสียชีวิตในเหตุการณ์ปราบกบฏบวรเดช (กลุ่มทหารฝ่ายนิยมเจ้า) เมื่อ พ.ศ. 2476 ซึ่งคณะราษฎรได้สร้างเมรุปลงศพนายทหารสามัญชนชั้นที่ สนมหลวง ซึ่งปกติแล้วเป็นพื้นที่สำหรับสร้างพระเมรุมาศในพิธีพระบรมศพ และพระเมรุในพิธีพระศพของเชื้อพระวงศ์ระดับสูงเท่านั้น โดยรูปแบบแผนผัง ของเมรุคราวปราบกบฏบวรเดชที่คณะราษฎรให้สร้างขึ้นมีลักษณะคล้ายคลึง กับแผนผังพระเมรุมาศสำหรับพระบรมศพ ต่างกันตรงที่เมรุทหารคราวปราบ กบฏบวรเดชไม่มีลวดลายที่ซับซ้อนอย่างพระเมรุมาศ และส่วนยอดอาคาร

ออกแบบเป็นหลังคมตัดแบนเรียบ ไม่มีเครื่องยอดปราสาทเหมือนพระเมรุมาศ ทั้งยังมีการสร้างแท่งเสาสูงด้านบนทำเป็นพานทองรองรับรัฐธรรมนูญ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ว่าการเสียชีวิตของทหารเหล่านี้เป็นไปเพื่อพิทักษ์ “ระบอบรัฐธรรมนูญ” ที่คณะราษฎรตั้งขึ้น²⁸

นอกจากการใช้สถาปัตยกรรมเป็น “ภาษาภาพ” ที่ท้าทายระบอบ สมบูรณาญาสิทธิราชย์แล้วยังพบอีกว่า คณะราษฎรได้สื่อสารแนวคิด “ความเป็นไทย” ของพวกตนผ่าน “ภาษาพูดภาษาเขียน” เกี่ยวกับสถาปัตยกรรมที่ คณะราษฎรให้สร้างขึ้น ดังกรณีของอนุสาวรีย์ประชาธิปไตยที่จอมพล ป. พิบูลสงครามให้สร้างขึ้นใน พ.ศ. 2483 โดยอนุสาวรีย์นี้เป็น “ภาษาภาพ” ที่แฝงไปด้วยระบบสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับคณะราษฎรและการปฏิวัติ 2475 เป็นต้นว่า ปีกทั้งสี่ด้านของอนุสาวรีย์ที่มีความสูงและรัศมีจากศูนย์กลางอนุสาวรีย์ 24 เมตร สื่อถึงวันที่ 24 มิถุนายน ปีใหญ่ที่ฝังอยู่โดยรอบของฐานอนุสาวรีย์ ที่มีจำนวน 75 กระบอก สื่อถึง พ.ศ. 2475 พระขรรค์ที่อยู่ตรงบานประตูป้อมที่เป็นที่ประดิษฐานพานรัฐธรรมนูญจำนวน 6 เล่ม สื่อถึงหลัก 6 ประการของคณะราษฎร หรือรูปปั้นนูนรอบฐานของปีกทั้งสี่นั้นก็เป็นการเล่าประวัติของคณะราษฎร²⁹ รวมทั้งมีการผลิตงานเขียนที่บอกเล่าถึงความเป็นมาของอนุสาวรีย์ประชาธิปไตย ได้แก่ หนังสือที่ระลึกงานวันชาติ พ.ศ. 2483 ไทยปัจจุบัน ซึ่งเนื้อหาของหนังสือเล่มนี้บอกเล่าถึงความเป็นมาของอนุสาวรีย์และอธิบายความหมายของสัญลักษณ์ต่าง ๆ ของอนุสาวรีย์ เช่น ความสูงและรัศมีของปีกทั้ง 4 ด้าน, จำนวนปืนใหญ่ที่ฝังรอบอนุสาวรีย์, พานรัฐธรรมนูญ, รูปพระขรรค์ 6 อัน ฯลฯ เพื่อให้ผู้เห็นอนุสาวรีย์เข้าใจถึงความหมายของอนุสาวรีย์ ซึ่งสื่อไปถึงแนวคิดของคณะราษฎรมากกว่าการดูอนุสาวรีย์เพียงอย่างเดียว³⁰ หรือกล่าวอีกอย่างคือหนังสือเล่มนี้เป็น “ภาษาพูดภาษาเขียน” ที่ช่วยให้ผู้คนสามารถเข้าใจความหมายของอนุสาวรีย์ที่เป็นสถาปัตยกรรม คณะราษฎร

3. ผลของการปะทะแข่งขันกันระหว่างแนวคิด “ความเป็นไทย” ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์กับสถาปัตยกรรมคณะราษฎร

ชาตรี ประทีปนทการ ได้กล่าวถึงความเป็นไปของสถาปัตยกรรมคณะราษฎรไว้ว่า นับตั้งแต่การรัฐประหาร พ.ศ. 2490 โดยคณะรัฐประหารภายใต้การนำของจอมพลผิน ชุณหะวัณ กลุ่มการเมืองฝ่าย “อนุรักษนิยม” ที่มีแนวคิดมุ่งฟื้นฟูบทบาทและสถานภาพทางการเมืองของ “เจ้า” และ “สถาบันพระมหากษัตริย์” ได้กลับมามีบทบาททางการเมืองอีกครั้งหนึ่ง โดยปัญญาชนคนสำคัญของฝ่ายอนุรักษนิยม เช่น ม.จ.สิทธิพร กฤดากร, ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช, ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ฯลฯ ได้ทำลายคุณค่าของสถาปัตยกรรมคณะราษฎรผ่านการวิจารณ์ประเมินคุณค่างานสถาปัตยกรรมคณะราษฎรว่า เป็นงานศิลปะ

ที่ลอกเลียนแบบศิลปะตะวันตกที่ไร้รสนิยม ไร้คุณค่าทางประวัติศาสตร์ อันนำมาสู่การลอบประวัติศาสตร์ของสถาปัตยกรรมคณะราษฎรและการรื้อถอนทำลายสถาปัตยกรรมคณะราษฎรหลายแห่ง เช่น โรงพยาบาลนครราชสีมา ไทย, ตึกโรงพยาบาลกลาง, ตึกโรงพิมพ์คุรุสภา ในช่วงทศวรรษ 2500-ทศวรรษ 2530³¹ ซึ่งทัศนะของปัญญาชนคนสำคัญของฝ่ายอนุรักษนิยมจะมีอิทธิพลอย่างมากต่อแวดวงสถาปนิก ดังปรากฏว่านับตั้งแต่ทศวรรษ 2500 จนถึงปัจจุบัน ในแวดวงสถาปนิกมีการพูดถึงเรื่องการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมแบบจารีตของไทย และวิจารณ์ว่าสถาปัตยกรรมคณะราษฎรที่สร้างในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็น “มะเร็ง” แห่งสถาปัตยกรรม³²

จากข้อเท็จจริงที่กล่าวมาเมื่อมองโดยภาพรวมอาจกล่าวได้ว่า คณะราษฎรไม่ประสบความสำเร็จเท่าไรนักในการสร้างและถ่ายทอดแนวคิด “ความเป็นไทย” ของตนสู่คนทั่วไปผ่านสถาปัตยกรรม โดยชาติรี ประกิตนันทการ ได้กล่าวถึงเหตุที่ศิลปะสถาปัตยกรรมคณะราษฎรล้มเหลวในการทำหน้าที่สร้างและถ่ายทอดแนวคิดสู่ประชาชนทั่วไป เนื่องจากปัญญาชนคนสำคัญของฝ่ายอนุรักษนิยมได้ทำลายคุณค่าของสถาปัตยกรรมคณะราษฎร ขณะที่คนทั่วไปถูกครอบงำด้วยกรอบความคิดของปัญญาชนฝ่ายอนุรักษนิยม³³

สำหรับผู้เขียนบทความเห็นว่า ความขัดแย้งกันเองภายในแกนนำ คณะราษฎรเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลให้การสร้างและถ่ายทอดแนวคิด “ความเป็นไทย” ผ่านสถาปัตยกรรมคณะราษฎรประสบความสำเร็จล้มเหลว ทั้งนี้พิจารณาได้จากข้อเท็จจริงที่ว่า ความขัดแย้งในหมู่ผู้นำคณะราษฎรมีมาตั้งแต่ทำการปฏิวัติ 2475 ดังเห็นได้จากกรณีที่กลุ่มคณะราษฎรมีการรวมตัวกันเป็นสมาคมการเมืองในนาม “สมาคมคณะราษฎร” และมีการจดทะเบียนเป็นทางการเพื่อพัฒนาคณะราษฎรขึ้นเป็นพรรคการเมืองในระบอบประชาธิปไตย และมีการเปิดรับสมาชิกทั่วไปซึ่งมีผู้สมัครเป็นสมาชิกสมาคมคณะราษฎรจากทั่วประเทศนับหมื่นคน³⁴ โดยสมาชิกสมาคมคณะราษฎรมีแนวโน้มสนับสนุนแนวทางการดำเนินงานทางการเมืองของหลวงประดิษฐมนูธรรม (นายปรีดี พนมยงค์) อย่างชัดเจน การก่อตั้ง “สมาคมคณะราษฎร” ในฐานะพรรคการเมืองถูกปฏิเสธทั้งจากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระยามโนปกรณนิติธาดา นายกรัฐมนตรี โดยในกรณีของพระยามโนปกรณนิติธาดาพบว่าในระยะแรกนั้นยังไม่สามารถแสดงท่าทีปฏิเสธสมาคมคณะราษฎรได้อย่างจริงจังจนกระทั่งได้รับการสนับสนุนจาก พ.อ. พระยาทรงสุรเดช บุคคลสำคัญในคณะราษฎรซึ่งมีความขัดแย้งกับ พ.อ. พระยาพหลพลพยุหเสนา หัวหน้าคณะราษฎร รัฐบาลพระยามโนปกรณนิติธาดาก็ออกคำสั่งห้ามข้าราชการทุกแผนกเข้าเป็นสมาชิกหรือเกี่ยวข้องกับสมาคมการเมือง (ส่วนพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเปลี่ยนบทบาทจากที่คัดค้านการมีพรรคการเมืองเป็นสนับสนุนให้มีพรรคการเมืองหลังจากการเคลื่อนไหวล้มคณะราษฎรของคณะทหารภายใต้การนำของพระองค์เจ้าบรมวงศ์เธอฯ) ³⁵

นอกจากนี้ยังพบว่าในช่วง พ.ศ. 2481-2487 ซึ่งจอมพล ป. พิบูลสงคราม หนึ่งในแกนนำคณะราษฎร ได้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ต่อจาก พ.อ. พระยาพหลพลพยุหเสนา กลุ่มการเมืองของจอมพล ป. พิบูลสงคราม มีความขัดแย้งทางการเมืองกับกลุ่มการเมืองของนายปรีดี พนมยงค์ หลายกรณี เช่น ความขัดแย้งระหว่างรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม กับกลุ่ม ส.ส. อิสาน ซึ่งมีแนวความคิดโน้มไปทางเห็นด้วยกับนายปรีดี โดยเฉพาะกรณีความขัดแย้งระหว่างรัฐบาลที่ประกาศเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่นในสงครามโลกครั้งที่ 2 กับขบวนการเสรีไทยซึ่งนายปรีดี พนมยงค์ ร่วมกับ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช และ ม.จ.ศุภสวัสดิ์วงศ์สนิท สวัสดิ์วัฒน์ ก่อตั้งขึ้นเพื่อต่อต้านญี่ปุ่นสวนทางกับนโยบายของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม³⁶

ผู้เขียนขอเสริมว่าความขัดแย้งทางความคิดระหว่างกลุ่มการเมืองของแกนนำคณะราษฎรทั้ง 2 ท่านนี้ยังรวมถึงความคิดเรื่อง “ความเป็นไทย” ดังที่ได้กล่าวข้างต้นแล้ว โดยความแตกต่างทางความคิดเรื่อง “ความเป็นไทย” ของกลุ่มทางการเมืองทั้ง 2 กลุ่มนี้ปรากฏในลักษณะของความขัดแย้งที่ไม่รุนแรงแตกหัก ดังเห็นได้จากกรณีการเปลี่ยนชื่อประเทศจาก “สยาม” เป็น “ไทย” ในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม โดยก่อนที่จะเปลี่ยนชื่อประเทศได้มีการนำเรื่องนี้เข้าที่ประชุมคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 8 พฤษภาคม พ.ศ. 2482 น.อ. หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ รัฐมนตรีกระทรวงยุติธรรม ซึ่งเป็นสมาชิกในกลุ่มของนายปรีดี ได้อภิปรายโต้แย้งการเปลี่ยนชื่อประเทศ โดยชี้ว่าการเปลี่ยนชื่อประเทศจาก “สยาม” เป็น “ไทย” อาจจะทำให้คนในประเทศจำนวนหนึ่งเกิดความรู้สึกน้อยใจว่าเป็นการ “เอาพวกชาติอื่นออกเพราะไม่ใช่ไทย”³⁷ หรือที่ ปรีดี พนมยงค์ ได้เล่าถึงเหตุการณ์การประชุมคณะรัฐมนตรีเรื่องเปลี่ยนชื่อประเทศไว้ในหนังสือเรื่อง MA VIE MOUVEMENTEE (เขียนขึ้นหลังเปลี่ยนชื่อประเทศไปแล้วกว่า 30 ปี) โดยปรีดีเล่าย้อนไปถึงเหตุการณ์วันประชุมคณะรัฐมนตรีว่า ตนไม่เห็นด้วยกับที่หลวงวิจิตรวาทการเสนอต่อที่ประชุมว่ามี “คนไทย” อาศัยอยู่ในดินแดนต่าง ๆ มากมายทั้งในอินโดจีน จีนตอนใต้ พม่า แคว้นอัสสัมของอินเดีย และควรจะเปลี่ยนชื่อประเทศจาก “สยาม” เป็น “ไทย” ตามชื่อของชนชาติที่มีมากที่สุดในประเทศ รวมทั้งรวมชนชาติไทยในประเทศต่าง ๆ เข้าเป็นอาณาจักรเดียวกัน โดยตนเอง (ปรีดี) ได้ยกเอาหลักฐานกฎหมายและเอกสารโบราณเพื่อชี้ให้เห็นว่าชื่อประเทศใช้ว่า “สยาม” มาตั้งแต่แรก และประเทศนี้มีคนเชื้อชาติอื่น ๆ อาศัยอยู่ด้วย การเปลี่ยนชื่อประเทศเป็น “ไทย” เป็นการละเลยความเป็นจริงทางประวัติศาสตร์ และละเลยต่อคนเชื้อชาติอื่น ๆ ที่อาศัยอยู่ในประเทศนี้มาช้านาน แต่ข้อคิดเห็นของปรีดีเป็นเสียงข้างน้อย ในขณะที่เสียงข้างมากในที่ประชุมเห็นด้วยกับข้อเสนอของหลวงวิจิตรวาทการ (ซึ่งตอบสนองต่อนโยบายสร้างชาติของจอมพล ป. พิบูลสงคราม) และในเวลาต่อมาคณะรัฐมนตรีได้ลงมติเห็นชอบให้เปลี่ยนชื่อประเทศ³⁸

ประเด็นสำคัญที่อยากจะกล่าวในที่นี้คือ ความขัดแย้งภายในกลุ่มผู้นำ คณะราษฎรได้เปิดช่องทางให้กลุ่มอนุรักษนิยมเข้ามาตัดกำลังของคณะราษฎร เช่น กรณีการเคลื่อนไหวต่อต้านญี่ปุ่นของขบวนการเสรีไทยที่เปิดพื้นที่ทางการเมืองให้เจ้านายสายอนุรักษนิยมอย่าง ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช และ ม.จ.ศุภ-สวสดีวงศ์สนิท สวัสดิวัตน์ ได้มีบทบาทสำคัญในขบวนการร่วมกับนายปรีดี พนมยงค์ หลังจากนั้นในช่วง พ.ศ. 2487-2490 นายปรีดี พนมยงค์ ซึ่งมีอิทธิพลต่อรัฐบาลนายควงอภัยวงศ์ - รัฐบาล ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช - รัฐบาล นายปรีดี พนมยงค์ - รัฐบาลพล.ร.ต. ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ (พ.ศ. 2487-2490) ได้หันมาดำเนินนโยบายประนีประนอมกับฝ่ายนิยมเจ้า ทำให้กลุ่มอนุรักษนิยมกลับมามีพื้นที่ทางการเมืองอีกครั้งก่อนที่จะมีบทบาทอย่างเต็มตัว หลังเหตุการณ์รัฐประหาร พ.ศ. 2490 โดยคณะรัฐประหารภายใต้การนำของจอมพลผิน ชุณหะวัณ ได้รื้อฟื้นความสำคัญของพระมหากษัตริย์อย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรม³⁹

การที่กลุ่มอนุรักษนิยมสามารถช่วงชิงพื้นที่ทางการเมืองคืนจาก คณะราษฎรได้ถือเป็นปัจจัยสนับสนุนให้กลุ่มอนุรักษนิยมสร้างวาทกรรม ที่ลดทอนคุณค่าของสถาปัตยกรรมคณะราษฎร ผ่านการวิพากษ์วิจารณ์ สถาปัตยกรรมคณะราษฎรในวารสารวิชาการ เช่น สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ตลอดจนกิจกรรมอนุรักษศิลป์กรรมของสมาคมอนุรักษศิลป์กรรมและ สิ่งแวดล้อม (อศส.) และคณะกรรมการวิชาการสาขาอนุรักษศิลป์กรรมแห่ง สมาคมสถาปนิกสยาม ซึ่งปัญญาชนฝ่ายอนุรักษนิยมมีบทบาทสำคัญในสมาคม ทั้ง 2 แห่งนี้⁴⁰ โดยวาทกรรมที่กลุ่มอนุรักษนิยมสร้างขึ้นเพื่อลดทอนคุณค่า ของสถาปัตยกรรมคณะราษฎรคงได้รับการยอมรับในแวดวงสถาปนิก ผู้เกี่ยวข้องโดยตรงกับเรื่องสถาปัตยกรรมไม่ยากนัก เนื่องจากองค์ความรู้ เกี่ยวกับความเป็นมาและองค์ประกอบของสถาปัตยกรรมไทยเป็นสิ่งที่ชนชั้น นำสมัยสมบูรณ์ญาณูลิทธิราชย์สร้างขึ้นและมีอิทธิพลต่อสถาปนิกในยุคหลังการ ปฏิวัติ พ.ศ. 2475 ซึ่งกลุ่มบุคคลที่สำเร็จการศึกษาวิชาชีพสถาปัตยกรรมแบบ ตะวันตกได้สร้าง “อัตลักษณ์” ให้กับวิชาชีพของตนแยกออกจากงานช่างและ “นายช่าง” ในบริบทสังคมไทยในอดีต ด้วยการสร้างคำศัพท์เฉพาะของวิชาชีพ การก่อตั้งสมาคมวิชาชีพ การออกวารสารวิชาการ โดยองค์ความรู้เกี่ยวกับ ความเป็นมาและองค์ประกอบของสถาปัตยกรรมไทยที่ผลิตขึ้นโดยสถาปนิก ยังคงยึดองค์ความรู้ที่มีมาในสมัยสมบูรณ์ญาณูลิทธิราชย์เป็นหลัก เพียงแต่ เพิ่มเติมความรู้เกี่ยวกับสถาปัตยกรรม “ยุคไทยปัจจุบัน” และรูปภาพของ สถาปัตยกรรมที่สร้างขึ้นใหม่ใน “ยุคคณะราษฎร”⁴¹

ในส่วนของการประชาชนทั่วไปนั้นการยอมรับวาทกรรมของกลุ่มอนุรักษ นิยมไม่ใช่เรื่องยาก เนื่องจากเป็นสิ่งที่คุ้นเคยกว่าวาทกรรมที่คณะราษฎร นำมาใช้ โดยผู้เขียนเทียบเคียงจากวาทกรรม “ความเป็นไทย” ตามนโยบาย รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม เช่น การปรับปรุงตัวอักษรไทย การห้าม

ราษฎรกินหมาก ให้ราษฎรสวมหมวกเวลาออกจากบ้าน ฯลฯ (และเป็นช่วงที่มีการสร้างสถาปัตยกรรมคณะราษฎรจำนวนมาก) ซึ่งบันทึกความทรงจำของคนร่วมสมัยนั้นแสดงให้เห็นว่าราษฎรไม่คุ้นเคย ไม่เข้าใจ นโยบายของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม และปรับเปลี่ยนกลับไปปฏิบัติตามแบบอย่างวัฒนธรรมที่ตนคุ้นเคยทันทีที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม พ้นจากตำแหน่งผู้นำรัฐบาล และรัฐบาลใหม่ให้ยกเลิกการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่มีขึ้นในสมัย “ท่านผู้นำ”⁴² ส่วนงานเขียนของนักวิชาการได้ชี้ว่านโยบายรัฐนิยมและนโยบายด้านวัฒนธรรมของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ไม่ประสบความสำเร็จเนื่องจากราษฎรไม่เคยชินต่อวัฒนธรรมแบบใหม่ที่รัฐบาลพยายามกำหนดให้ราษฎรทำ⁴³ โดยรัฐบาลนายควง อภัยวงศ์ ที่ขึ้นมาแทนรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ยกเลิกแผนงานสร้างชาติของจอมพล ป. พิบูลสงคราม เพื่อสร้างคะแนนนิยมจากประชาชนที่ไม่คุ้นเคยกับแบบวัฒนธรรมใหม่ที่ท่านจอมพลให้ปฏิบัติ⁴⁴

เชิงอรรถ

¹ สายชล สัตยานุรักษ์, “การสร้าง ‘ความเป็นไทย’ กระแสหลัก และ ‘ความจริง’ ที่ ‘ความเป็นไทย’ สร้าง,” *ฟ้าเดียวกัน* 3,4 (ตุลาคม-ธันวาคม 2548) : 40-67; เกษียร เตชะพีระ, “บทวิจารณ์ การสร้าง ‘ความเป็นไทย’ กระแสหลัก และ ‘ความจริง’ ที่ ‘ความเป็นไทย’ สร้าง,” *ฟ้าเดียวกัน* 3,4 (ตุลาคม-ธันวาคม 2548) : 72-73.

² ดันข้าว ปาณินท์, *คนและความคิดทางสถาปัตยกรรม* (กรุงเทพฯ : สมมติ, 2553), 16-19.

³ ชาตรี ประกิตนทการ, *ศิลปสถาปัตยกรรมคณะราษฎร สัญลักษณ์ทางการเมืองในเชิงอุดมการณ์* (กรุงเทพฯ : มติชน, 2552).

⁴ สายชล สัตยานุรักษ์, “ปัญญาชนและการสร้างอัตลักษณ์ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์,” ใน *เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง “วิถีนักคิด/ปัญญาชนไทย-เทศ : อดีต ปัจจุบัน* (กรุงเทพฯ : ศูนย์มนุษยศาสตร์เพื่อสังคม คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543), 1-44.

⁵ ดู เรื่องเดียวกัน; สายชล สัตยานุรักษ์, “ประวัติศาสตร์ความคิด ‘ชาติไทย’ กระแสหลัก,” ใน *ประวัติศาสตร์ความคิดไทยกับแนวคิดชุมชน, ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และวัลย์วิภา บุรุษรัตนพันธุ์, บรรณาธิการ* (กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์, 2548), 3-17.

⁶ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, *การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475*, พิมพ์ครั้งที่ 5 (กรุงเทพฯ : ฟ้าเดียวกัน, 2553), 33-52.

⁷ Thongchai Winichakul, “The Other Within : Travel and Ethno-Spatial Differentiation of Siamse Subject 1885-1910,” in *Civility and Savagery : Social Identity in Tai States*, ed. Andrew Turton (London : Curzon Press, 2000), 38-62.

⁸ คริส เบเกอร์ และ ผาสุก พงษ์ไพจิตร, *ประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัย* (กรุงเทพฯ : มติชน, 2557), 121-122.

⁹ ชาตรี ประกิตนทการ, *การเมืองและสังคมในศิลปสถาปัตยกรรม : สยามสมัย ไทยประยุกต์ ชาตินิยม* (กรุงเทพฯ : มติชน, 2547), 132-154.

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, 39-67.

¹¹ สมคิด จิระทัศนกุล, *งานออกแบบสถาปัตยกรรมไทย มีพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ภาคต้น* (กรุงเทพฯ : สถาบันศิลปสถาปัตยกรรมไทย เฉลิมพระเกียรติ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2556), 41.

¹² *ราชกิจจานุเบกษา* รัชกาลที่ 5 เล่ม 4 (กรุงเทพฯ : ต้นฉบับ, 2540), 41.

¹³ ชาตรี ประกิตนทการ, *การเมืองและสังคมในศิลปสถาปัตยกรรม : สยามสมัย ไทยประยุกต์ ชาตินิยม* (กรุงเทพฯ : มติชน, 2547), 112-125.

¹⁴ ชาตรี ประกิตนทการ, *คณะราษฎรฉลองรัฐธรรมนูญ : ประวัติศาสตร์การเมืองหลัง 2475 ผ่านสถาปัตยกรรม “อำนาจ”* (กรุงเทพฯ : มติชน, 2548), 32-33.

¹⁵ ดูรายละเอียดใน นนทพร อยู่มั่งมี, *ธรรมเนียมพระบรมศพและพระศพเจ้านาย*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : มติชน, 2559), 213-267.

¹⁶ ชาตรี ประกิตนทการ, *การเมืองและสังคมในศิลปสถาปัตยกรรม : สยามสมัย ไทยประยุกต์ ชาตินิยม* (กรุงเทพฯ : มติชน, 2547), 201-237.

¹⁷ แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี, *สถาปัตยกรรมไทย*, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544), 81-85

¹⁸ เพ็ญสุภา สุขคตะ, *เยี่ยมเรือน เยือนอดีต*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : ภัครธรศ, 2544), 143-144.

¹⁹ สมชาติ จิงสิริอารักษ์, *สถาปัตยกรรมแบบตะวันตกในสยาม สมัยรัชกาลที่ 4-พ.ศ. 2480* (กรุงเทพฯ : คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2553), 522-527.

²⁰ คริส เบเกอร์ และ ผาสุก พงษ์ไพจิตร, *ประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัย* (กรุงเทพฯ : มติชน, 2557), 180-181; นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, “พลังของแนวคิดชาติ-ชาตินิยมกับการเมืองไทยในสมัยแรกเริ่มของรัฐประชาชาติ,” *รัฐศาสตร์สาร* 21, 3 (2542) : 18-53.

²¹ เรียบเรียงจาก อารังศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, 2475 และ 1 ปีหลังการปฏิวัติ (กรุงเทพฯ : สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2543), 34-43; ณัฐพล ใจจริง, *ขอฝันใฝ่ในฝันอันเหลือเชื่อ ความเคลื่อนไหวของขบวนการปฏิปักษ์ปฏิวัติสยาม (พ.ศ. 2475-2500)* (นนทบุรี : ฟ้าเดียวกัน, 2556), 103-109.

²² นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, “พลังของแนวคิดชาติ-ชาตินิยมกับการเมืองไทยในสมัยแรกเริ่มของรัฐประชาชาติ,” *รัฐศาสตร์สาร* 21, 3 (2542) : 61-62

²³ ดู กอบแก้ว สุวรรณทัต-เพียร, “การเขียนประวัติศาสตร์แบบชาตินิยม : พิจารณาหลวงวิจิตรวาทการ,” *วารสารธรรมศาสตร์* 6,1 (มิถุนายน-กันยายน 2519) : 149-180; เดวิด เค. วัยอาจ, *ประวัติศาสตร์ไทยฉบับสังเขป*, แปลโดย ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และคนอื่นๆ (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2556), 455-461; สายชล สัตยานุรักษ์, *ความเปลี่ยนแปลงในการสร้างชาติไทยและความเป็นไทยโดยหลวงวิจิตรวาทการ* (กรุงเทพฯ : มติชน, 2545).

²⁴ แดมสุข นุ่มนนท์, “เมืองไทยยุคเชิผู้นำ,” *วารสารธรรมศาสตร์* 6,1 (มิถุนายน-กันยายน 2519) : 149-180.

²⁵ ดู ประอรรถัน บุรณมาตร์, *หลวงวิจิตรวาทการกับบทละครประวัติศาสตร์* (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ร่วมกับมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2528); สมศักดิ์ เจียม-ธีรสกุล, “ความเป็นมาของเพลงชาติไทยปัจจุบัน,” *วารสารธรรมศาสตร์* 27,1 (ธันวาคม 2547) : 2-102.

²⁶ สรุปจาก ชาตรี ประกิตนทการ, *คณะราษฎรฉลองรัฐธรรมนูญ : ประวัติศาสตร์การเมืองหลัง 2475 ผ่านสถาปัตยกรรม ‘อำนาจ’* (กรุงเทพฯ : มติชน, 2548), 13-18.

²⁷ เรื่องเดียวกัน, 30-35.

²⁸ ชาตรี ประกิตนทการ, *ศิลปสถาปัตยกรรม คณะราษฎร สัญลักษณ์ทางการเมืองในเชิงอุดมการณ์* (กรุงเทพฯ : มติชน, 2552), 62-90.

²⁹ ชาตรี ประกิตนทการ, *การเมืองและสังคมในศิลป-สถาปัตยกรรม : สยามสมัย ไทยประยุกต์ ชาตินิยม* (กรุงเทพฯ : มติชน, 2547), 311-313.

³⁰ มาลินี คัมสุภา, *อนุสาวรีย์ประชาธิปไตยกับความหมายที่มองไม่เห็น* (กรุงเทพฯ : วิชาษา, 2548), 84-86.

³¹ ชาตรี ประกิตนทการ, *คณะราษฎรฉลองรัฐธรรมนูญ : ประวัติศาสตร์การเมืองหลัง 2475 ผ่านสถาปัตยกรรม ‘อำนาจ’* (กรุงเทพฯ : มติชน, 2548), 19-29

³² ศตวรรษ ชโนวรรณะ, “การโต้แย้งเรื่อง ‘สถาปัตยกรรมไทย’ ในแวดวงสถาปนิก ตั้งแต่ พ.ศ. 2500 ถึงปัจจุบัน,” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2555), 129-187.

³³ ชาตรี ประกิตนทการ, *ศิลปสถาปัตยกรรม คณะราษฎร สัญลักษณ์ทางการเมืองในเชิงอุดมการณ์* (กรุงเทพฯ : มติชน, 2552), 214-221.

³⁴ ในงานเขียนของนักวิชาการมีการกล่าวถึงจำนวนผู้สมัครเป็นสมาชิกสมาคมคณะราษฎรไม่ตรงกันโดย สุธัชชัย ยิ้มประเสริฐ ระบุว่ามีนับแสนคน ส่วนชาญวิทย์ เกษตรศิริ และเบนจามิน บัทสัน ชี้ว่ามีจำนวน 10,000 คน ซึ่งบทความนี้ยึดตามข้อมูลที่ชาญวิทย์และบัทสันกล่าวเนื่องจากจากการสืบค้นของเบนจามิน บัทสัน พบว่าหนังสือพิมพ์ Bangkok Times ฉบับวันที่ 20 และ 21 กรกฎาคม 2475 ได้อ้างข้อมูลจากหนังสือพิมพ์ศรีกรุงของไทยว่า สมาคมคณะราษฎรมีสมาชิก 10,000 คน

³⁵ เรียบเรียงจาก สุธัชชัย ยิ้มประเสริฐ, *แผนชิงชาติไทย ว่าด้วยรัฐและการต่อต้านรัฐสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ครั้งที่สอง* (พ.ศ. 2491-2500), พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ : 6 ตุลารำลึก, 2553), 14-15; ญัฐพล ใจจริง, *ขอฝันใฝ่ในฝันอันเหลือเชื่อ ความเคลื่อนไหวของขบวนการปฏิวัติสยาม* (พ.ศ. 2475-2500) (นนทบุรี : ฟาเดียวกัน, 2556), 3-37.

³⁶ ดูรายละเอียดเกี่ยวกับความขัดแย้งระหว่างรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม กับกลุ่ม ส.ส.อีสาน ใน ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และ อารังศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, *บรรณาธิการ, ปรีดี พนมยงค์ และ 4 รัฐมนตรีอีสาน+1* (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2544) และดูรายละเอียดเกี่ยวกับขบวนการเสรีไทย ใน สรศักดิ์ งามขจรกุลกิจ, *ขบวนการเสรีไทยกับความขัดแย้งทางการเมืองภายในประเทศไทยระหว่าง พ.ศ. 2481-2492*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535), 88-159.

³⁷ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, *สยามหรือไทย SIAM OR THAILAND?*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2551), 37-39.

³⁸ สุพจน์ ด่านตระกูล, *ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับขบวนการเสรีไทยและการต่อต้านญี่ปุ่น*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (นนทบุรี : สถาบันวิทยาศาสตร์สังคม (ประเทศไทย), 2543), 1-7.

³⁹ ดู ธงชัย วินิจจะกูล, *ประชาธิปไตยที่มีกษัตริย์อยู่เหนือการเมือง* (นนทบุรี : ฟาเดียวกัน, 2556), 9-11; ฌ็อง-ปอล โจจริง, *ขอฝันใฝ่ในฝันอันเหลือเชื่อ ความเคลื่อนไหวของขบวนการปฏิวัติสยาม* (พ.ศ. 2475-2500) (กรุงเทพฯ : นนทบุรี, 2556), 103-128; ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, *ประวัติการเมืองไทย 2475-2500*, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2544), 375-465.

⁴⁰ ศตวรรษ ชโนวรรณะ, “การโต้แย้งเรื่อง ‘สถาปัตยกรรมไทย’ ในแวดวงสถาปนิก ตั้งแต่ พ.ศ. 2500 ถึงปัจจุบัน,” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2555), 154-172.

⁴¹ ขาตรี ประภิตนทการ, “องค์ความรู้ด้านประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมไทย : การสร้างความรู้ในบริบทการสถาปนาชาติสมัยใหม่,” ใน *ประวัติศาสตร์ในมิติวัฒนธรรมศึกษา ยกเครื่องเรื่องวัฒนธรรมศึกษา* (กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2552), 88-175.

⁴² สม อิศรภักดี, *ผมเกิดก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2* (นนทบุรี : เพ็ญพิเชีย, 2555), 64-68.

⁴³ มานิตย์ นวลละออ, *การเมืองไทยยุคสัญลักษณ์รัฐไทย* (กรุงเทพฯ : ภาควิชารัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2540), 199-201.

⁴⁴ แถมสุข นุ่มนนท์, *เมืองไทยสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง ยุคเขื่อนน้ำชาติพันธุ์*, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ : สายธาร, 2548), 107-108.

Bibliography

Sources (Thai)

- “Arguments Concerning Thai Architecture in Architect Circles from 1957 to the Present.” Master Thesis, Ramkhamhaeng University, 2012.
- Baker, Chris and Pasuk Phongpaichit. *A Contemporary Thai History*. Bangkok : Matichon, 2014.
- Batsan, Benjamin A. *The End of the Absolute Monarchy in Siam*. Translated by Phan-ngam Ngaothammasan, Sodsai Kantiworaphong, and Sasithorn Ratchani Na Ayutthaya. Bangkok :

The Foundation for the Promotion of Social Science and Humanities Textbooks Project, 2000.

Buranamat, Praonrat. *Luang Wichitwathakan and Historical Plays*. Bangkok : Thammasat Press in Cooperation with The Foundation for the Promotion of Social Science and Humanities Textbooks Project, 1985.

Chungsiriarak, Somchart. *Western Architecture in Siam During the Reign of King Rama IV to 1937*. Bangkok : Faculty of Architecture, Silpakorn University, 2010.

Dantrakul, Supoj. *Fact about Seri Thai Movement and Fighting Against Japan*. 2nd ed. Nonthaburi : Social Science Institute (Thailand), 2000.

_____. *Thailand or Siam – From the Journal of Pridi Banomyong and the Minutes of the 1961 Constituent Assembly*. Bangkok : Maha Chulalongkorn Ratchawittayalai Printing House, 2002.

Isarabhakdi, Som. *I Was Born Before World War II*. Nonthaburi : Pheongphayiea, 2012.

Jaijing, Nuttaphol. *Let Me Dream the Incredible Dream—the Movement of Siamese Revolution Antagonists (1932-1957)*. Nontaburi : Fa Diew Kan, 2013.

Jeamteerasakul, Somsak. “Story of Today’s Thai Nation Anthem.” *Journal of Thammasat University* 27, 1 (December 2004) : 2-102.

Jiratatsanakul, Somkid. *Thai Architectural Design of Prince Narisara Nuwattiwong—First Part*. Bngkok : Thai Architecture Institute, Faculty of Architecture, Silpakorn University, 2013.

- Kasetsiri, Charnvit. A Political History of Thailand-Siam 1932-1957. 3rd ed. Bangkok : The Foundation for the Promotion of Social Science and Humanities Textbooks Project, 2001.
- _____. *Siam or Thailand?* 2nd ed. Bangkok : The Foundation for the Promotion of Social Science and Humanities Textbooks Project, 2008.
- Kasetsiri, Charnvit and Thamrongsak Petchlertanan, eds. *Pridi Banomyong and 4 Isan Minister + 1*. Bangkok : The Foundation for the Promotion of Social Science and Humanities Textbooks Project, 2001.
- Khumsupa, Malinee. *Democracy Monument and Invisible Meaning*. Bangkok : Vibhasa, 2005.
- Mektrairat, Nakarin. "Power of Nation-nationalism and Thai Politics in the Beginning of Nation-state." *Political Science Journal* 21, 3 (1999) : 1-104.
- _____. *Siamese Revolution 1932*. 5th ed. Bangkok : Fa Diew Kan, 2010.
- Ngamcchonkulkid, Sorasak. *Seri Thai Movement and Thailand's Internal Political Conflict During 1938-1949*. 2nd ed. Bangkok : Institute of Asian Studies, Chulalongkorn University, 1992.
- Nuallaor, Manit. *Thai Politics During the Symbolic Thai State*. Bangkok : Department of Political Science and Public Administrative, Faculty of Social Science, Kasetsart University, 1997.
- Numnon, Thaemsuk. "Thailand in the Era of Believing in the National Leader." *Journal of Thammasat University* 6, 1 (June-September 1976) : 120-147.
- _____. *Thailand in World War II-the Era of Believing in the Leader and the Nation will be out of Danger*. 3rd ed. Bangkok : Saitan, 2005.
- Panin, Tonkao. *Human and Architectural Idea*. Bangkok : Sommadhi, 2010.
- Petchlertanan, Thamrongsak. *1932 and One Year After the Revolution*. Bangkok : Institute of Asian Studies Chulalongkorn University and The Foundation for the Promotion of Social Science and Humanities Textbooks Project, 2000.
- Prakitnonthakan, Chatrri. "Body of Knowledge on Thai Architecture History : Knowledge Construction in the Context of Modern Nation State Building." In *History in Cultural Studies Dimension-Restoring Cultural Studies Matter*, 80-210. Bangkok : Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre, 2009.
- _____. *Politics and Society in Art and Architecture : Siam in Thai Nationalism Adopted Era*. Bangkok : Matichon, 2004.
- _____. *The Art and Architecture of the People's Party : Political Symbols in Ideological Aspect*. Bangkok : Matichon, 2009.
- _____. *The People's Party Celebrates the Constitution : Political History After 1932 Through the Architecture of "Power"*. Bangkok : Matichon, 2005.
- Sattayanurak, Saichol. *Changes in the Establishment of Thai Nation and Thainess by Luang Wichitwathakan*. Bangkok : Matichon, 2002.
- _____. "Intellectuals and the Establishment of Identities in Thai Absolute Monarchy State." In *Documents for Academic Seminar on Ways of Thai-Foreigner Thinker/ Intellectuals : Past and Present*, 1-44. Bangkok : Center of Humanities and Society, Faculty of Arts, Chulalongkorn University, 2000.
- _____. *Prince Damrong Rajanubhap and Identities Creation for "Thailand" and "Class" of Siamese*. Bangkok : Matichon, 2003.

- Sattayanurak, Saichol. "The Construction of Mainstream Thought on "Thainess" and the "Truth" Constructed by "Thainess." *Fa Diew Kan* 3, 4 (October-December 2005) : 40-67.
- _____. "The History of Mainstream Thought on 'Thai Nation'." In *History of Thai Thought and Local Idea*, 3-87. Edited by Chattip Natsup and Wanwipha Burutratanaphan. Bangkok : Sangsan, 2005.
- Sukkata, Pensupa. *Visit Thai House to Know the History*. 2nd ed. Bangkok : Phakkatat, 2001.
- Suksri, Naengnoi. *Thai Architecture*. 3rd ed. Bangkok : Chulalongkorn University Printing House, 2001.
- Suwannathat-Pian, Kobkua. "Nationalist Historiography : Considering Luang Wichitwathakan." *Journal of Thammasat University* 6, 1 (June-September 1976) : 149-180.
- Tejapira, Kasian. "Critique on Construction of Mainstream Thought on 'Thainess' and the 'Truth' Constructed by 'Thainess'." *Fa Diew Kan Journal* 3, 4 (October-December 2005) : 68-81.
- The Royal Thai Government Gazette of King Rama V Volume 4*. Bangkok : Original Copy, 1997.
- Winichakul, Thongchai. *Democracy with a King Beyond Politics*. Nonthaburi : Fa Diew Kan, 2013.
- Wyatt, David K. *Thailand : A Short History*. Translated by Charnvit Kasetsiri et al. Bangkok : The Foundation for the Promotion of Social Science and Humanities Textbooks Project, 2013.
- Yimprasert, Suthachai. *Scheme on Taking Thai Nation : State and Anti-state against the Second Term of Field Marshal Plaek Pibulsongkram (1948-1957)*. 3rd ed. Bangkok : 6 October Remembrance, 2010.
- Yumangmee, Nontaporn. *Tradition for King's and Royal's Corpses*. 2nd ed. Bangkok : Matichon, 2016.

Source (English)

- Thongchai Winichakul . "The Other Within : Travel and Ethno-Spatial Differentiation of Siamse Subject 1885-1910." In *Civility and Savagery: Social Identity in Tai States*, 38-62. Edited by Andrew Turton. London : Curzon Press, 2000.